

Rituální role studen ve střední době bronzové na příkladu z Pusztataskony-Ledence

Filip Ondrej

Tato teze je založena hlavně na článku The Ritual Role of Wells beyond their Everyday Water-providing Function. Z doby bronzové nacházíme 4 konstrukční typy studen. První jsou tzv. jámové studny, které jsou v terénu rozeznatelné jen jako objekt/jíмка, která má 3-5 metrů do hloubky. Jámové studny byly pravděpodobně vystlány organickým materiálem, který se nezachoval. Dále tu jsou proutěné studny, u nichž je šachta zpevněna proutěnou konstrukcí. Nacházejí se i trubicovité studny, u kterých je šachta studny vydlabána v kmeni, který se zarazí do země, nicméně z doby bronzové byly nalezeny pouze 2. Nakonec tu jsou roubené studny, jejichž šachta je zpevněna konstrukcí z dřevěných desek.

Kristóf Fülöp rozdělil fáze života studny podobně jako u živého organismu, akorát obohacené o ty fáze, které následují po „smrti“/zániku studny a o prvotní nápad. Studna se nejprve musí naplánovat a rozmyslet, což je fází nápadu. Během fáze života/fungování studny, plní studna primární účel, a to poskytování pitné vody. Během této fáze je také třeba studnu pravidelně čistit a udržovat, aby se nezhoršila kvalita vody. Po této fázi nastává smrt – zánik primární funkce studny, což je zapříčiněno nejčastěji vyschnutím, nebo znehodnocením vody. Poté může nastat fáze posmrtného života, kdy studna získává sekundární funkci. A to, že se stane rituálním místem anebo odpadní jímkou. Potom nastává terminace/konečný zánik, kdy studna zcela vymizí i z povědomí obce.

Studny mohou být kopány i poblíž přirozených vodních toků, jenže ty jsou kontaminované, tedy praktický význam studny je v tom, že filtruje vodu. Studni, jako artefaktu můžeme přiřadit nejen praktický, ale i společenský a symbolický význam. Možný rituální význam studny může vycházet z nadpřirozeného charakteru vody, která mohla sloužit jako médium při komunikaci s nadpřirozenou silou, měla léčivé vlastnosti, a byla prostředkem očisty. Voda také byla uctívána pro své životadárné vlastnosti a mohla být ztotožněna s božskou entitou (např. Ganaga). Z těchto vlastností vychází rituální význam studny, navíc studna je místem, kde se setkává země, voda a vzduch, což jí činí opravdu speciálním místem. Má význam jako průchod spojující světy, i jako symbolický příjemce. Studna se tak stává místem či součástí rituálů. Tyto možné vztahy jsou dva. Za prvé je studna středobodem rituálu, a za druhé je studna pouze součástí rituálu, který se na ní ale nesoustředí. Malé rituály se možná odehrávaly i na denní bázi.

Lokalita Pusztataskony-Ledence se nachází v Maďarsku na levém břehu řeky Tisy. Byl zde proveden záchranný archeologický výzkum v letech 2009-2011 Institutem Archeologických věd z Univerzity Eötvös Loránd. Byla zde objevena malá osada mohylové kultury z konce střední doby bronzové. Na lokalitě byl odkryt příkop nejspíš z pozdějšího období, 2 kúlové jámy, 38 jam a 2 studny.

Samotná příkladová studna je na lokalitě označena jako studna číslo 2. Jedná se o roubenou studnu se zachovalou dřevěnou konstrukcí a velkým množstvím nálezů. Studna má hloubku 4,5–4,6 metru. Šachta studny je vybitá jasanovými prkny a díky opravě během fáze „života“ se v roubení nachází také 1 dubová deska. První dochovaná řada desek se objevila v hloubce 3,5 metru s velkou, neporušenou, nakloněnou amforou. Na dně bylo velké množství

keramiky (uložena většinou v celku), zbytky brusného kamene, zvířecí kosti, parohová motyčka, kousky mazanice a dřeva, kousek lana, fragment přeslenu, broušený kamenný nástroj, a kostěná brusle vyrobená z dobytčího rádiusu. Nástroje bez výjimky vykazují intenzivní používání a většina z nich byla uložena v nepoužitelném stavu. Na dně byly 4 keramické nádoby, které byly neporušeny. Na takto nezvykle malém místě (v=80 cm) se objevuje nezvykle velké množství nálezů: 5574 fragmentů nádob a 44 fragmentů dalších nástrojů. Důležité je, že nádoby byly umístěny záměrně. Ze střepů byl zrekonstruován široký sortiment nádob k užití v domácnosti, byla zde pozorována velká rozmanitost forem a zdobení. Tento keramický sortiment je v různém stavu a zajímavé je, že některé nádoby nesly stopy druhotného výpalu. Jinak nádoby byly použité i nepoužité, v celku i rozbité. Tento depot byl překryt po uložení hlínou, při čemž již zmiňovaná horní amfora dělala jakousi pečeť. Toto jednorázové zasypání je doloženo i tím, že vedle studny se nachází jáma, odkud přemístili tuto zeminu. Bylo nalezeno mnoho studen vykazujících záměrnou strukturu uložených artefaktů, dokazujících zvláštní význam, který je interpretován jako doklad rituálního vztahu ke studnám.

Tyto studny mají 7 hlavních druhů rituálního uložení, přičemž skupiny nemají ostré hranice. První skupinou jsou depoty keramických nádob, které mohli být uloženy jednorázově, nebo ve více fázích. Příkladem je středo-neolitická roubená studna v Altscherbitz. Druhá skupina představuje soubory kovových artefaktů, jako například 2 bronzové meče nalezené hrotem dolů v studně v Budsene. Třetí skupinu představuje uložení předmětů mimo kontext každodenních činností, jako například nález zoomorfní kamenné plastiky, pět fragmentovaných měsíčních bůžků v halštatské studni v Bratislavě-Vajnorech-Ivance. Další skupinu představuje částečné, nebo úplné zaplnění studny mazanícovou sutí, příkladem je lokalita Füzesabony-Gubakút. Častou skupinou je zaplnění studny zvířecími kostmi, nebo i kusy zvířecích těl, které by mohli být potenciálně obětinami. Šestou skupinou jsou části lidských těl, či celé kostry v studnách. Příkladem je 10 těl v eneolitické studni Balatonöszöd-Temetői dűlő. A sedmou kategorií tvoří samotný nález v studni Pusztataskony. Jde o strukturované uložení domovního odpadu (s velkou částí keramických nádob).

Hlavními body jak poznat rituální roli studny je v první řadě pozice, která by měla mít významný vztah buď k prostředí nebo osadě. Hlavním argumentem ve výplni je mimořádné množství nálezů, u kterých lze případně sledovat jediný nebo opakovaný čas ukládání, úzké spektrum formy a velikosti a výzdoby. A taky zda jsou ty nálezy nějak strukturovaně a úmyslně uloženy. Rituální využití studny může být zaměněno za odpadní jímku, tedy je dobré se řídit těmito vodítky, aby situace nebyla mylně interpretována.

Literatura:

- Fülöp, K., 2017: The Birth of Wells. A Late Bronze Age Well from Pusztataskony-Ledence. State of the hungarian bronze age research. In: Proceedings of the conference held between 17th and 18th of December 2014, Budapešť, 309-336.

- Fülöp, K., 2020: The Ritual Role of Wells beyond their Everyday Water-providing Function. *Dissertationes Archaeologicae: ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae Supplementum 3*, Budapešť, 171-192.